

Nebezpečné jedy kolem nás

Chlumova 17
130 00 Praha 3
tel/fax: 222 781 471
GSM: 774 406 825
e-mail: arnika@arnika.org
www.arnika.org

Chemické látky nás provázejí každý den a na každém kroku. Z chemických látek sestává naše tělo, zařízení našeho bytu, prostě vše. Některé látky jsou však pro živé organismy velice nebezpečné – jsou pro ně toxické anebo mohou způsobovat různé zdravotní potíže.

Problematika toxických látek patří k nejzávažnějším problémům životního prostředí. Látky, které působí negativně na náš organismus, si dokonce přinášíme domů ve výrobcích, které používáme, nebo v potravinách, které jíme. S dalšími se setkáváme ve venkovním prostředí, kde jsou jejich zdroji různé průmyslové provozy, doprava anebo spalování v domácích topeništích.

Pro Vaši představu - do roku 1981 bylo v EU registrováno asi 100 tisíc chemických látek uvedených na trh, 16 milionů chemických látek má svoje chemické identifikační číslo. V tomto třetím Infolistu v rámci soutěže Živá Praha Vám chceme představit alespoň část problémů spojených s toxickými látkami, s nimiž se můžete ve svém každodenním životě v Praze setkat. Pro lepší orientaci v této složité problematice jsme pro vás připravili malý toxický slovníček.

Naše chemické domovy

S rozvojem chemického průmyslu lidé začali používat řadu látek pro jejich výborné fyzikální vlastnosti – například vysokou stálost anebo odolnost vůči hoření (zpomalování hoření). Dříve se takto například používaly polychlorované bifenylly, dokud se ovšem nezjistilo, že mají schopnost kumulovat se v živočišných tkáních, hlavně v tukách, a že se těžko rozkládají. Především se ale ukázalo, že mohou u lidí vyvolat rakovinu a poškozují funkce žláz s vnitřní sekrecí (poškozují hormonální systém člověka). Tak jako pesticid DDT s podobnými vlastnostmi byly i PCB zakázány. Jak DDT, tak PCB patří k tzv. perzistentním organickým látkám. Dnes se ukazuje, že podobně nebezpečné vlastnosti mají i některé náhrady za PCB, například některé bromované zpomalovače hoření. Přidávají se do elektroniky (počítačů, mobilů), ale také do čalouněného nábytku, koberců anebo záclon. Byly objeveny i při rozbořech deště, který byl zachycen v Praze.

Další problematické látky jsou obsažené například v hojně používaném plastu – PVC (polyvinylchloridu) – jedná se o některé ftaláty. Například DEHP (di-etylhexylftalát) anebo DBP (dibutylftalát) se používají v PVC jako změkčovadla, aby bylo pruž-

né. Protože v něm nejsou pevně vázány, uvolňují se do prostředí. Působí negativně na rozmnožování u lidí (přispívají k neplodnosti) anebo přispívají k astmatu u dětí. Testy prachu z vnitřních prostor bytů a kanceláří prokázaly jejich vysoké koncentrace právě tam, kde je ve vnitřním vybavení hojně použito PVC.

Jedovatý vzduch

Ovzduší v Praze patří k nejvíce znečištěným z celé České republiky. Dříve k tomu značnou měrou přispívalo špatné vytápění domácností pevnými palivy a řada průmyslových provozů anebo zdrojů spalujících nekvalitní hnědé uhlí. To se změnilo a dnes lze špatný vzduch v Praze přičítat až na výjimky hlavně automobilové dopravě. Nejvíce problematické jsou jemné prachové částice o velikosti do deseti mikronů (PM10) a ještě problematičtější pak částice o velikosti do 2,5 mikronu (PM2,5). Nejde sice o chemické látky, ale na jemné prachové částice se váže velké množství toxických látek a navíc mohou pronikat snadno do našeho těla, protože je nedokážou „naše filtry“ v nose zachytit. K látkám, které se na tyto prachové částice vážou, patří například těžké kovy anebo polyaromatické uhlovodíky.

Některé z těchto látek jsou rakovinotvorné anebo mohou poškozovat plod v těle matky, případně způsobují další zdravotní problémy. Z jednotlivých chemických látek se v ovzduší pravidelně sledují jen ty běžnější, jako například oxid siřičitý anebo oxidy dusíku. V poslední letech se sledují i některé další látky, jako je benzen anebo benzo(a)pyren, které patří do skupiny polyaromatických uhlovodíků. Již delší dobu se měří i některé těžké kovy.

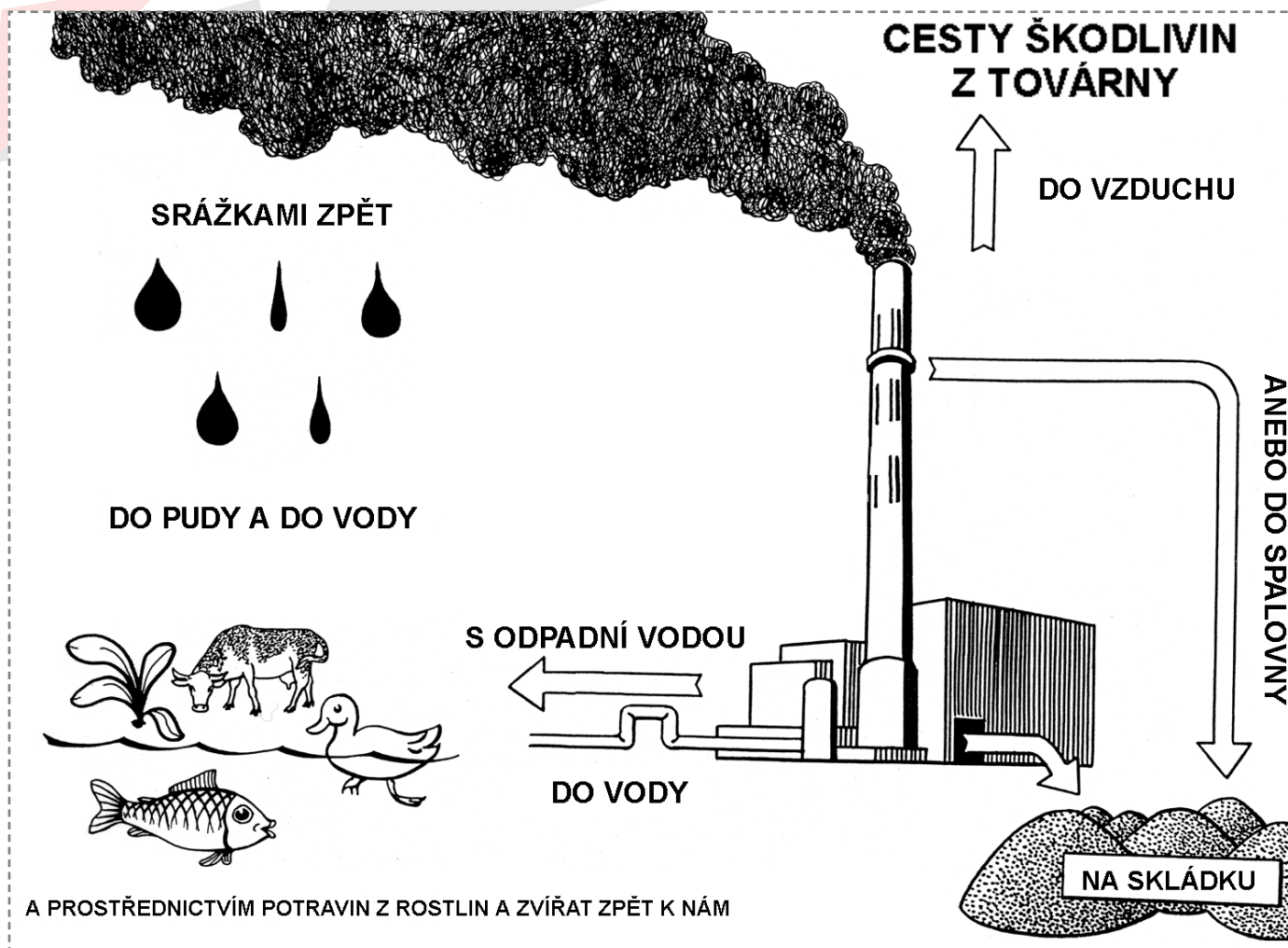
Spalování odpadů jako zdroj jedů

Pokud spalujeme směs různých látek, děláme svým způsobem chemický pokus. Různé chemické látky, které byly do té doby neškodné anebo vázané v původní hmotě, mohou spolu reagovat anebo se uvolňovat v podobě sloučenin nebezpečných pro životní prostředí. To platí hlavně pro spalování odpadů. Proto je spalování odpadů v domácích topeništích hazardem se zdravím lidí v okolí a ohrožuje životní prostředí obecně.

Při spalování polystyrenu se do ovzduší dostává potenciálně rakovinotvorný styren. Jsou-li spalovány chlorované látky, jako je PVC, pak vznikají dioxiny, které poškozují hormonální systém člověka, ohrožují imunitní systém anebo působí negativně na nervovou soustavu. To platí samozřejmě i o spalování odpadů ve velkém - ve spalovnách. Ty jsou dnes již zpravidla vybaveny účinnými filtry, a většina nebezpečných látek se zachytí v popílku. Ten je pak nebezpečnou směsí chemických látek, jakými jsou dioxiny, těžké kovy, chlorované a bromované organické látky, které náleží do skupiny perzistentních organických látek. Potom záleží na tom, kde popílek skončí - může tak dále znečistit životní prostředí.

Praha zatěžuje toxickými látkami jiné regiony

Lidé v České republice mají tu výhodu, že se již po tři roky snadno dozvědí o tom, kolik a jakých toxických látek produkují průmyslové provozy v jejich okolí. Tyto informace najdou v databázi nazývané Integrovaný registr znečišťování. Přestože pražské ovzduší průmyslové provozy toxickými látkami tolik nezatěžují, vyplynul z rozboru dat v tomto registru zajímavý závěr. Arnika zjistila, že největším problémem u pražských průmyslových provozů jsou nebezpečné látky v odpadech. Ve zbytcích po spalování odpadů v malešické spalovně například končí hodně těžkých kovů a dioxinů, přestože se jejich množství snižuje. Hodně těžkých kovů je také v odpadech produkovaných malešickou teplárnou. A odpady z Prahy většinou končí na skládkách mimo hlavní město. Zatěžujeme tak paradoxně třeba i životní prostředí v místech, kam se jezdíme rekreovat.

Malý „toxický“ slovníček

Ač to nebude asi zábavné čtení, dovolte, abychom Vás seznámili s toxickými látkami, kterým je lepší se vyhnout. Dozvíte se o nich, kde se vyskytují, i jaké působí problémy.

VLASTNOSTI A ÚČINKY NA ZDRAVÍ

KDE JE NAJDETE

BROMOVANÉ ZPOMALOVAČE HOŘENÍ

Ze studií o účincích některých zpomalovačů na zvířata víme, že chronická expozice těmito látkami (zejména během nitroděložního vývoje) může vést k ovlivnění vývoje mozku a kostry a následně k poruše nervového systému.

Používají se jako přísada např. v elektrických a elektronických zařízeních, dopravních prostředcích, osvětlovacích tělesech a elektrických vodičích, nábytku, kobercích a bytových textiliích, v balících a izolačních materiálech (zejména v polystyrénu).

DDT (dichlordifenyltrichloretan)

DDT je možným karcinogenem pro lidi. Poškozuje játra a může zapříčinit jejich rakovinu. Způsobuje dočasné poškození nervového systému a poškozuje reprodukční systém.

Dříve široce využívaný insekticid byl v Československu zakázán v roce 1974. I přes jeho zákaz ho lze objevit ve starých zátěžích (dřívějších skladech pesticidů) a při dovozu některých krmiv z rozvojových zemí.

DIOXINY

Jsou vysoce toxické již ve stopových koncentracích, váží se na tuky. Dlouhodobé působení dioxinů vede k poškození imunitního a nervového systému, dále ke změnám endokrinního systému (zejména štítné žlázy) a reprodukčních funkcí.

Vznikají jako vedlejší produkt při spalování chlorovaných látek, v chemickém průmyslu a při výrobě papíru.

PERZISTENTNÍ ORGANICKÉ LÁTKY

Jsou zřejmě vůbec nejtoxičtějšími sloučeninami, jaké kdy člověk stvořil. Patří sem například dioxiny, DDT či polychlorované bifenylly (PCB). Již ve velmi malých dávkách působí poruchy hormonálního a imunitního systému a ohrožují reprodukční schopnosti živočichů, včetně člověka.

Viz jednotlivé perzistentní organické látky. Kumulují se v tělech živočichů, kde se váží na tuky.

VLASTNOSTI A ÚČINKY NA ZDRAVÍ

KDE JE NAJDETE

FTALÁTY

(estery kyseliny ftalové)

Představují skupinu asi 40 látek, přičemž nejčastěji se používá DEHP (di-2-ethyl-hexylftalát). Některé ftaláty působí nepříznivě na vývoj mužských reprodukčních orgánů a nezanedbatelné jsou také jejich účinky na játra, ledviny, plíce a na srážlivost krve.

Šest nejrizikovějších bylo omezeno při použití v hračkách, výrobcích pro děti a v kosmetice, ale stále se používají jako změkčovadla (hlavně do PVC), přísady do barev a třeba do léčiv.

POLYAROMATICKE UHLOVODIKY (PAU)

Jde o skupinu více než 100 sloučenin, z nichž některé jsou karcinogenní a mutagenní. Pro své vlastnosti jsou považovány za typické představitele perzistentních organických látek (POPs).

Vznikají jako vedlejší produkty v chemické výrobě, při spalovacích procesech, včetně spalování benzínu v automobilové dopravě. Váží se na prach a jsou bioakumulativní.

POLYCHLOROVANÉ BIFENYLY (PCB)

Jsou to velice stabilní chlororganické látky, které se váží na tuky. V již velice nízkých koncentracích poškozují hormonální a imunitní systém člověka.

Dříve byly v transformátorových a kondenzátorových olejích, barvách, inkoustu, ale i ve rtěnce. Po jejich zákazu v roce 1984 je najdeme jako vedlejší produkty v chemické výrobě anebo ve spalovacích procesech podobně jako dioxiny.

PVC

(polyvinylchlorid)

Tento termoplast je problematický po celý životní cyklus - základní surovinou je chlór, přidává se do něj mnoho přísad (ftaláty, těžké kovy aj.)

Jde o druhou nejpoužívanější umělou hmotou na světě - najdete ho ve zdravotnictví, v domácnostech, v potravinářství, ve stavebnictví...

STYREN

Je to látka podezřelá z karcinogenních účinků a je rovněž klasifikována jako nebezpečná pro rozmnožování, tedy reprotoxická.

Používá se hlavně v laminátovných, odkud také dochází nejčastěji k jeho únikům.

TĚŽKÉ KOVY

Kovy jako rtuť, olovo a cín vytvářejí velice nebezpečné organické sloučeniny, které negativně působí například na nervovou soustavu. Olovo je lidský karcinogen.

S těžkými kovy a jejich sloučeninami se můžeme setkat téměř všude. Nejproblematičtějšími jsou olovo, rtuť a kadmium.

Výstražné symboly nebezpečnosti a jejich písmenné vyjádření

E

výbušné

O

oxidující

F+

extrémě
hořlavý

F

vysoce
hořlavý

T+

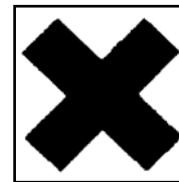
vysoce
toxický

T

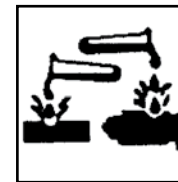
toxický

Xn

zdraví
škodlivý

C

žiravý

Xi

dráždivý

N

nebezpečný
pro životní
prostředí

Chcete-li se dozvědět více o toxických látkách kolem nás, podívejte se na následující stránky (jsou mj. zdroji výše uvedených údajů):

http://www.chmi.cz/uoco/act/aim/aregion/CZ011/c_CZ011.html

Zde najdete hodnoty škodlivin v pražském ovzduší na jednotlivých měřicích stanicích.

<http://bezjedu.arnika.org/chemicka-latka.shtml?x=610570>

Chcete-li vědět více o polyaromatických uhlovodících, podívejte se na profil této chemické látky na stránkách Arniky.

<http://www.irz.cz>

Na oficiálních stránkách Integrovaného registru znečišťování, který provozuje Ministerstvo životního prostředí ČR, najdete údaje o chemických prozovech z celé republiky.

<http://spalovny.arnika.org/>

O různých aspektech spalování pojednávají tyto webové stránky, kde najdete informace i o lepších způsobech nakládání s odpady než je jeho spalování.

<http://www.dioxin.cz>

Tyto stránky se věnují dioxinům a dalším persistentním organickým látkám.

<http://bezjedu.arnika.org/irz.shtml>

Z údajů z veřejně dostupného Integrovaného registru znečišťování připravuje Arnika pro veřejnost srozumitelné přehledy největších znečišťovatelů - najdete zde informace o jednotlivých krajích i souhrny.

<http://chemickydum.arnika.org>

Projděte si s námi virtuální Chemický dům a poznejte, kde se mohou skrývat toxické látky u Vás doma.

Tento Infolist vydala Arnika, o.s. v prosinci 2007 v rámci projektu „Internetová soutěž Živá Praha“. Za podporu projektu velmi děkujeme Magistrátu hl. m. Praha.

více o projektu na **www.zivapraha.arnika.org**